

Ivan Gadourek

11 juli 1923 – 19 april 2013

Ivan Gadourek werd geboren in Brno, Tsjechië. Hij studeerde sociologie en promoveerde in 1953 aan de Rijksuniversiteit Leiden op het proefschrift *The political control of Czechoslovakia: a study in social control of a Soviet communist state*. In 1958 werd hij benoemd tot hoogleraar sociologie, met inbegrip van de methoden van sociologische onderzoeksmethoden en technieken, aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij organiseerde in de jaren zestig onder meer landelijke enquêtes naar de intensiteit van rook- en drinkgewoonten in Nederland.¹

In het academisch jaar 1973-1974 verbleef hij als fellow op het *Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences* (NIAS). Het was de tijd van de studentenprotesten en telkens weer werd de concentratie van de Nederlandse hoogleraren verstoord door berichten over bezetting van hun instituten en andere ongeregelheden. In dit sociaal klimaat werkte Ivan Gadourek aan de voorbereiding van een onderzoek naar sociale veranderingen in Nederland in de jaren zeventig. Dit onderzoek zou resulteren in zijn *opus major*.

Gedurende ons gemeenschappelijk verblijf op het NIAS ontstond de collegiale vriendschap tussen Ivan en mij die tot 2011 actief zou blijven. Onze leeropdrachten en onderzoeksterreinen vertoonden tal van raakvlakken en wij voorzagen elkaars werk regelmatig mondeling en schriftelijk van commentaar.

Ivan Gadourek pleegde het maatschappelijk belang van zijn onderzoek naar sociale veranderingen te illustreren door het vermelden van een concreet voorbeeld. In de herfst van 1974 werd een jonge vrouw geïnterviewd, ongehuwd, medisch-analiste, van gereformeerde huize. Zij vertelde in het interview dat zij twee keer per zondag kerkte. Voorts dat zij samenleefde met een studerende jongeman, die deels afhankelijk was van haar inkomen. In de jaren vijftig was een geestesinstelling zoals van deze jonge vrouw ondenkbaar. Ongehuwd samenwonen was volstrekt in strijd met het gereformeerde gedachtegoed. Deze tegenstelling in waarden en normen

1 Gadourek, I., *Empirische Studie van de Veranderende Maatschappelijke Rollen, Normen en Waarden*, Amsterdam 1980, Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.

illustreerde een alomvattende maatschappelijke verandering die Ivan in zijn nieuwe project wilde beschrijven en verklaren.²

Zijn project bestond in de eerste plaats uit een diepgravende analyse van het begrip sociale rol, de roltheorie en hun relatie tot het bepalen van sociale verandering. In 1980 kwamen deze denkbeelden uitvoerig aan de orde in een voordracht voor de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), waarvan hij sinds 1973 lid van was. Het in 1982 verschenen boek als uitkomst van zijn onderzoeksproject behandelde de betrokken kernbegrippen wederom op gedetailleerde wijze. De empirische basis voor dit boek was indrukwekkend. Het veldwerk voor dit project bestond uit een landelijke enquête die in 1975 werd afgenomen en in 1977 voor zover mogelijk bij dezelfde personen werd herhaald. Voor deze panelstudie werden in 1975 ongeveer 1950 personen benaderd. Het ging om interviews die meer dan 160 vragen-stimuli bevatten. Het onderzoeksteam kreeg ongeveer 450 basiskenmerken betreffende elke respondent tot zijn beschikking. Door deze benadering kwamen enorme data-matrices tot stand. Het boek presenteerde de uitkomsten van de panelstudie, lettend onder meer op veranderende rolpercepties tussen mannen en vrouwen, leeftijds categorieën, geloofsovertuigingen, politieke normen en onderwijsniveaus. Verder bracht het boek een uitvoerige behandeling van de gehanteerde methoden en technieken. Tot slot treffen wij een nieuwe benadering van theorieën over sociale verandering aan.³

Het boek kreeg zowel in eigen land als internationaal op ruime schaal aandacht. Bijvoorbeeld in de bundel uit 1990 over *What has Sociology Achieved?* In deze bundel wordt Gadoureks *Social Change as Redefinition of Roles* vermeld als een belangrijke bijdrage tot de analytische sociologie, de hoofdstroom in de sociologie. Toch blijft de waardering voor het belangrijkste boek van Gadourek achter bij hetgeen op basis van zijn kwaliteit had mogen worden verwacht. De verklaring voor deze geringe erkenning moet vooral worden gezocht in het feit, dat het denken in termen van sociale rollen in de sociologie sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw vrijwel volledig is verdwenen. Gelukkig kan elke ervaren maatschappijwetenschapper met enige moeite het denken in termen van sociale rollen 'vertalen' naar het hedendaagse beschrijven, analyseren en verklaren van sociale structuren en processen.

2 Gadourek, I., *Social Change as Redefinition of Roles, A Study of Structural and Causal Relationships in the Netherlands of the 'Seventies'*, Assen 1982, Van Gorkum.

3 Bryant, C.G.A. & Becker, H.A. (eds.), *What has Sociology Achieved?*, London 1990, Macmillan.

De wetenschappelijke waardering voor het werk van Gadourek blijkt onder meer uit het toekennen van een eredoctoraat door de Universiteit Utrecht. Hij werd eveneens eredoctor aan de Universiteit van Brno.

De actualiteit van het werk van Ivan Gadourek bestaat met name uit het licht dat het werpt op het opschuiven in de tijd van het patroon van maatschappelijke generaties. Een voorbeeld kan dit illustreren. De overgang van het burgerlijk op het onburgerlijk waardepatroon in de jaren zeventig van de vorige eeuw heeft met name geleid tot verzwakking van de waarde 'maat houden'. Thans overschrijden de babyboomcohorten achtereenvolgens de leeftijdsgrens van 65 jaar. Het Trimbos Instituut heeft gewaarschuwd voor het verdubbelen in de komende jaren van het percentage oudere alcoholisten. Deze trend wordt versterkt door het feit dat de betrokken cohorten een relatief hoog percentage alleenstaande mannen en vrouwen tellen. Wie eenzaam door het leven gaat loopt een relatief hoog risico op alcoholisme.

In de meeste Europese landen wordt voor de komende decennia verwacht dat het opschuiven van het patroon van generaties tot relatief veel spanningen en conflicten zal leiden. Deze verwachtingen komen met name naar voren in publicaties over 'generational accounting'. Soortgelijke analyses in de sfeer van de generatiesociologie en aanverwante studieterrijnen presenteren eveneens ernstige waarschuwingen.⁴ In het kader van de verkenning van knelpunten in de aanstaande decennia is hernieuwde aandacht voor Gadoureks onderzoek naar sociale veranderingen in Nederland in de jaren zeventig van de vorige eeuw te verwachten. Immers de relatief omvangrijke cohorten die destijds nieuwe normen en waarden verwierven zullen in de komende jaren massaal de arbeidsmarkt verlaten. Zullen zij met hun normatieve bagage en financiële claims op overheids gelden in botsing komen met jongere generaties?

Op basis van passages uit zijn eigen publicaties kan Gadourek tot de generatiesociologen worden gerekend. Zo verwachtte hij bijvoorbeeld uiteenlopende 'enculturatie' van personen behorende tot verschillende generaties, die in verschillende culturele tijdperken zijn grootgebracht. 'De generatie die tijdens de wereldcrisis is opgegroeid zal sociale zekerheid als een der belangrijkste maatschappelijke waarden beleven, de cohorten die in de tweede wereldoorlog rijpten zullen wellicht minder tegen de nationale defensie gekant zijn en positiever staan tegenover nationale zelfstandigheid

4 Kotlikoff, L.J. & Burns, S., *The Clash of Generations: Saving Ourselves, Our Kids, and Our Economy*, Cambridge Mass. 2012, The MIT Press.

en vrijheid, de generatie die na de oorlog is grootgebracht zal prestatie en hard werken wellicht als richtlijn nemen. Al deze hypothesen kunnen wellicht aan toetsend onderzoek worden onderworpen.’⁵

Gadourek komt eveneens als generatiesocioloog naar voren in zijn artikel ‘Waardenconflict en conflict der generaties’ uit 1998. Hij onderscheidt een waardenconflict op het individueel niveau dat het object vormt van de zusterwetenschappen economie en (sociale) psychologie en enkelvoudige doelstellingen als object heeft van waardenconflict in (macro)sociologisch perspectief.⁶

Gadourek ging in 1985 met emeritaat, doch heeft zijn wetenschappelijke activiteiten daarna nog vele jaren voortgezet. Hij heeft een omvangrijk oeuvre nagelaten. Dit oeuvre maakt duidelijk dat hij zijn wetenschappelijke belangstelling op drie pijlers had gegrondvest. In de eerste plaats bijdragen tot inhoudelijke probleemvelden. In de tweede plaats het uitbouwen van het arsenaal aan methoden en technieken. Ten derde het verhelderen van de meta-aspecten van zijn discipline, met name het verduidelijken van de stand van zaken in de sociologie. Door deze weloverwogen investering van zijn aandacht en energie kon hij de voordelen van specialisatie combineren met een brede kijk op zijn vakgebied.

In de Nederlandse sociologie vormde Gadourek een markante persoonlijkheid. Het gezegde: ‘hij kon geen onrecht zien’ is sterk op hem van toepassing. Kwam hij gedrag tegen dat hij als onrechtvaardig beschouwde, dan pleegde hij de betrokkenen hierop aan te spreken. Deze handelwijze heeft hem begrijpelijkerwijze nogal wat tegenstanders opgeleverd. Aan de andere kant heeft de trouw aan zijn vrienden en zijn beminnelijke wijze van omgaan met zijn medemensen voor heel wat medestanders gezorgd. Veel van zijn collega’s en studenten hebben hem op handen gedragen.

Zijn echtgenote was voor hem een heel bijzondere steunpilaar. Hij heeft dit bijvoorbeeld beklemtoond door aan het begin van zijn boek over sociale veranderingen als opdracht te vermelden: ‘*For YOKE, the anonymous coworker on all my studies to this date*’. Zijn Yoke was hem enkele jaren voorafgaand aan zijn overlijden reeds ontvallen. Het echtpaar heeft twee dochters: Milada en Marja, die hun vader tot zijn laatste dagen hebben ondersteund.

5 Gadourek, I., 1980, o.c.

6 Gadourek, I., ‘Waardenconflict en conflict der generaties. Enkele persoonlijke beschouwingen’, in: Hermkens, P., Rijsselt, R. van & Sanders, K. (red.), *Differentiatie en Samenleving*, Amsterdam 1998, Thela Thesis.